

Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – Випуск дванадцятий. – 2017 рік

7. Лесюк М. Теоретичні засади укладання словників мови письменників / М. Лесюк // Українська історична та діалектна лексика : зб. наук. праць. – Львів : Інститут українознавства імені І. К. Крип'якевича, 1996. – Вип. 3. – С. 189–200.

8. Мисик В. Чорнотроп : вибрані поезії / В. Мисик. – Х. : Майдан, 2007. – 288 с.

9. Пустовіт Л. О. Словник української поезії другої половини ХХ століття : семантико-функціональний аспект / Л. О. Пустовіт. – К. : Рідна мова, 2009. – 243 с.

10. Сологуб Н. Словник мови письменників / Н. Сологуб // Лінгвостилістика : об'єкт – стиль, мета – оцінка : зб. наук. праць. – К. : Інститут української мови НАН України, 2007. – С. 133–138.

11. Тараненко О. О. Мови письменника словник / О. О. Тараненко // Українська мова : Енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський та ін. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 372–373.

12. Цимбалюк-Скопненко Т. Українська авторська лексикографія : здобутки і перспективи / Т. Цимбалюк-Скопненко // Українська мова. – 2010. – № 2. – С. 3–14.

Тележкина О. А. Принципы составления словаря сочетаемости имен существительных в поэтической речи Василя Мысыка (на материале сборника «Чорнотроп»).

Аннотация

В предлагаемой статье исследователь предпринимает попытку сформировать принципы составления словаря сочетаемости имен существительных в поэтической речи Василя Мысыка. Реестр словаря составляют все имена существительные, употребленные в поэтическом сборнике «Чорнотроп» (общеупотребительные и авторские новообразования), кроме тех, которые входят в состав фразеологизмов, и имен собственных. Все слова размещены в алфавитном порядке. К каждому из них приведены все контексты употребления в произведениях названного сборника, где определены и графически маркированы варианты их возможного лексико-грамматического сочетания с другими словами.

Ключевые слова: художественно-поэтическая речь, авторская лексикография, лексикографическое описание, словарь сочетаемости, имя существительное.

Telezhkina O. O. Foundations of making the dictionary of nouns compatibility in Vasyl Mysyk's poetic speech (the material of the collection of selected works «Chornotrop»).

Summary

The article deals with the attempt to form the foundations of making the dictionary of nouns compatibility in Vasyl Mysyk's poetic speech. The purpose of the investigation is to determine the principles of making a dictionary of nouns compatibility in the poetic speech of Vasyl Mysyk. It is concluded on the material of the collection of selected works «Chornotrop». To achieve the outlined goals we need to accomplish the following objectives: to develop the structure of the dictionary entry and the dictionary organization; form the comment system; establish citation principles; describe features of graphic design of the dictionary; identify possible areas of use of the studied lexicographical work. The object of the study is Vasyl Mysyk's poetic language. The subject of the investigation is lexical and grammatical possibilities of nouns realization in the writer's artistic and poetic speech and their lexicographical description. The author of the investigation concludes that the analyzed dictionary as an example of genre realization of the author's lexicography is both a result of the analysis done and material for further linguistic research. In addition to the dictionary of nouns compatibility, we consider the creation of verb compatibility to be both possible and necessary. The continuation of the initiated research can be performed in making a dictionary of metaphorized combinations in the writer's poetic speech.

Key words: artistic and poetic speech, author's lexicography, lexicographic description, compatibility dictionary, noun.

УДК: 808.1+392.5+393

Тищенко О. В.,

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри технічного перекладу

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

E-mail: olkotiszczenko@gmail.com

**ФРАЗЕОЛОГІЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТРАДИЦІЙНИХ РЕМЕСЕЛ
У ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНОМУ І ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ
(на матеріалі англійської, польської, української та російської мов)**

У пропонованій розвідці здійснено реконструкцію фразеологічних одиниць, пов'язаних із ткацьким ремеслом (сировина, матеріал, ткацький верстат, його частини, продукція і т. ін.) в англійській, польській, українській та російській мовних картинах світу за деякими сучасними методиками у сфері теорії фразеології та лінгвокультурології.

Особливу увагу звернуто на концептуалізацію зовнішніх і внутрішніх ознак людини, її психічного стану, розумових здібностей, рис характеру, уподобань, міжособистісних та соціальних стосунків, стереотипів поведінки і т. ін., висвітлено напрямки семантичної динаміки реалій ткацтва у складі фразем, з'ясовано їхню специфіку у слов'янській традиційній народній культурі з огляду на символику ткацьких дій та предметів.

Ключові слова: народні ремесла, культурно-семантична реконструкція, термінологія ткацтва, фразеотворення, колокація, фразео-тематична група, концептуалізація, символічна і магічна функція предметів, стереотипи поведінки

Різноманітні галузі традиційно-побутової культури, як і зв'язані з ними архаїчні пласти лексики і культурні смисли (наприклад, обробка за допомогою вогню предметів з глини, сакралізація професії гончара і **предметний код** – інструменти, знаряддя, предмети побуту), вивчення давніх видів ремесел і професій як цілісного феномену духовної культури є на часі.

Як слушно зауважує дослідниця назв посуду в українських діалектах Г. Гримашевич, «розвиток людського суспільства, його матеріальної та духовної культури, народного господарства, модернізація промисловості є визначальними позамовними чинниками, наслідком яких є зникнення величезних пластів культури народу, що закономірно призводить до змін у сфері номінації та прискорює процес архаїзації лексичних одиниць тих тематичних груп лексики, які репрезентують матеріал давніх українських народних промислів, зокрема й ткацтва» [7, с. 45]. Календарно-обрядові табу фіксує Г. Гримашевич у своїй розвідці «Динаміка лексики ткацтва в середньополіських говірках», яка, між іншим, звертає увагу на таку заборону: не можна ткати в понеділок, бо в цей день «засно'ваўса св'ёт», не можна вивішувати *основу* на вулиці до Благовіщення, бо це гріх; не можна ткати у п'ятницю, бо це святий день, у суботу та у свята; *не можна нікому давати веретено* та інші деталі верстата. Дослідники зупиняються на народних уявленнях, пов'язаних із ткацькими роботами (снуванням, прядінням, часовими заборонами і регламентаціями, хрононімами, оберегами [5; 8]; І. О. Ніколаєнко, З. С. Сікорська обговорюють особливості походження ткацьких термінів, приміром, у «Словнику» Б. Грінченка, окремі українські мовознавці (А. Бодник, М. Безкишкіна, Н. Венжинович, А. Залеський, І. Ніколаєнко, Л. Терешко, І. Шумей та ін.) звертаються до ареальної характеристики номенів ткацтва в аспекті лінгвогеографії та діалектології в різних регіонах України.

Залишаються «білою плямою» механізми первинної та вторинної номінації ремесел та артефактів в англійській, польській та українській мовних картинах світу у лінгвокультурологічному висвітленні (у фольклорних та етнографічних текстах та спеціальних двомовних словниках технічної термінології, діалектологічних записках і польових матеріалах).

Вимагають переосмислення на тлі багатющого фактажу матеріальної культури давніх слов'ян і германців номінація, символіка та оцінка традиційних ремесел та артефактів, зокрема термінологія і фразеологія ткацтва, в аспекті їх етимологічної та етнолінгвістичної реконструкції, семантичної динаміки та фольклорної категоризації й прагматики.

З огляду на сказане, метою статті є з'ясування культурної мотивації фразеологічних одиниць, прислів'їв та приказок, пов'язаних із ткацтвом та іншими суміжними ремеслами у лінгвокультурологічному висвітленні, що передбачає опис ключових фразео-тематичних груп одиниць в англійській, польській, українській мовах за деякими сучасними методиками у сфері теорії фразеології та лінгвокультурології. Відтак простежуються напрямки семантичної динаміки ткацької номенклатури, групування одиниць образної номінації у відповідні концептосфери матеріальної лінгвокультури.

Як духовний комплекс, ткацтво (а цей термін використовується в широкому значенні слова та окреслює повне коло ткацьких робіт – від сівби до луб'яних культур, їх первинної обробки, прядіння ниток, підготовки їх до ткання, власне ткання до зоління готового полотна) – в багатьох відношеннях є унікальним явищем традиційно-побутової культури. Це один з найдавніших технологічних процесів, і йому притаманна значна інформативність. Тому як окремих фрагмент народної культури воно може виступати одночасно суттєвим джерелом її вивчення та реконструкції. Адже ремісничий, обрядово-міфологічний бік народного ткацтва, символіка ткацьких дій та реалій містять безмежні ресурси етнокультурного моделювання навколишнього світу – того мікросередовища, в якому жив конкретний індивід [3, с. 9–10].

Ціла низка праць, щоправда, значно менше, ніж ткацькій сфері, присвячено гончарству як одному із найдавніших ремесел. Передусім слід згадати дослідження українського етнографа І. Пошивайла та капітальну рефлексію символічного коду гончарів в українській етнокультурі, здійснену М. Пошивайло [15]. Українські етнографи наголошують на тому, що народні ремесла і промисли «позначені етнічною специфікою, і зокрема гончарство становить один із важливих компонентів міфопоетичної свідомості. Семіотичний розгляд гончарних виробів як специфічних

культурних знаків дозволяє реконструювати складні моделі архаїчного світогляду, де предмети гончарного виробництва органічно поєднані з утилітарно-прагматичною та ритуально-міфологічною функцією знаків номінації» [14].

Слід згадати з цього приводу і деякі польські фольклорні розробки (Я. Бистронь та ін.), зокрема й фольклорні праці, де здійснюється аналіз символіки фольклору гончарів та зв'язані з ними повір'я і стереотипи, оцінка соціумом; антагонізм і магія професії (D. Czubała, *Folklor garncarzy polskich*, Katowice 1978).

У свою чергу, польська дослідниця Й. Журавска-Хашевска звернулася до термінологічного оформлення виробів зі шкіри (*rzemiosł skórzanych*) у польській мові в їх історичному розвитку. Дослідниця, між іншим, зазначає, що «ремісничі артефакти вироблялися передусім селянами, а ця група утворювала особливий соціальний і професійний прошарок, датований у писемних свідченнях ще XII–XIII ст. Сюди належали гончарі, мулярі, шевці, ткачі, стельмахи, пекарі, кухарі, солодовники і т. ін., які згодом сформували досить розбудовану і організовану професійну групу» [29, с. 17]. Ця дослідниця розглянула лексико-семантичні поля лексики, пов'язані зі шкіряними ремеслами (*słownictwo miechownicze, rękawiczne, kaletnicze, kuśnierskie, szewskie, rymarskie i siodlarskie, garbarskie, ogólnorzemieślnicze*), в межах таких тематичних блоків, як *nazwi osób, wykonawców, narzędzi, materiałów, дій, виробів, одиниць виміру, субстанцій, посуду, місць, споряджень, суспільні стосунки і zwyczaj* [29, с. 17], і за цими матеріалами уклала термінологічний словник шкіряних ремесел [30]. Згадувана авторка звертає увагу на дискусійні моменти і складнощі при розмежуванні понять «ремісничий термін», «спеціальна термінологія» і «професіоналізм» та констатує, що між ними немає жорсткої межі. Так, Р. Пшибильська і Т. Курдиля вважають, що термінологія може бути спеціальною, офіційною, а неофіційна лексика і професійна фразеологія є сукупністю професіоналізмів, а не термінів. Т. Курдиля у статті «*Czy słownictwo rzemieślnicze jest terminologią?*» ототожнює ремісничу лексику із професіоналізмами і не включає її до термінів. Дехто, як, приміром, польський дослідник Й. Журавскі, оперує поняттям «*szewska gwara jako odmiana środowiskowa polszczyzny, którą posługują się pracownicy warsztatów szewskich*». У свою чергу, І. Байєрова наголошує на впливі техніки на появу нових технічних термінів, які породжують нові слова певної галузі. Натомість Й. Ядацка зауважує, що «*termin jest to jedno lub wielowyzrazowy odpowiednik pojęcia z określonej dziedziny nauki i techniki, mający znaczenie wyraźne i używany przez specjalistów w tekstach fachowych*» [29, с. 19–20].

При описі особливостей фразеологічної номінації і трансформації ткацьких термінів у складі стійких словосполучень та ідіом ми орієнтувалися на деякі нові методики [2, с. 32], які дають змогу окреслити «синтагматико-колокаційний спосіб» входження відповідної ключової ткацької (спорадично залучаємо і терміни, пов'язані із шевською і кравецькою справою, бо виготовлення одягу, приготування відповідних матеріалів, їх обробка і пошиття становлять ментально-асоціативно спільний комплекс уявлень і знаків номінації) лексеми у стійкий комплекс, порівняння, фразему чи паремію. Відтак необхідно встановити, «як саме входить фразеотвірне слово (точніше, його лексико-семантичний варіант) у склад і структуру образно-характеризуючих одиниць номінації: чи функціонує як синтаксично автономна (самостійна, ізольована) одиниця, чи як одиниця у складі певного сталого словосполучення чи його частини звороту» (Я. Бечко), алюзії на певну власну назву чи топонім.

У ході такого аналізу варто відтворити ту модель метафоричного та метонімічного перенесення значення антропометричного гатунку (антропоморфна символіка взаємозв'язку із «людиною як центром всесвіту» і «мірилом всіх речей» (В.Топоров), яка стала основою вторинної деривації ткацької термінології та предметних реалій у межах відповідних тематичних блоків і концептуальних сфер. Після цього ми зосередимося на характері відображення семантики слів ключовими компонентами на позначення сировини, матеріалу ткацьких верстатів чи їх частин, готової продукції у складі відповідних ФТГ (паремійних груп); зрештою, не останню роль у цьому контексті відіграватиме факт фіксації ткацького фразеологізму в архаїчних, старожитніх і новіших лексикографічних джерелах, зокрема й перекладних. При аналізі мовного матеріалу в цьому аспекті нас передусім цікавитиме та роль, яку відіграють такі слова у вираженні цілісного значення відповідних фразеологічних одиниць або демотивованих ткацьких термінів, які значно розширили, переосмислили і трансформували вихідне, суто технічне значення, в цілому або в його окремому ЛСВ.

Детальніше розглянемо, як окремі ткацько-прядильні і кравецькі терміни актуалізовані у складі образно-характерологічних одиниць англійської мови, тобто який ступінь продуктивної фразеодеривації їм властивий. Найбільше стійких контекстів виявлено з компонентами *wool* – «вовна, пряжа». Так, емоції гніву та роздратування за допомогою сталого вислову *lose one's wool* [10, с. 145] – досл. «втратити вовну». Окремі вислови із цим лексичним компонентом у складі інших фразеологічних варіантів (що формують одне лексико-семантичне поле денотатів) концептуалізують

негативні емоції людини, що також засвідчують деякі двомовні англо-польські фразеологічні словники: *Keep your hair your shirt, wig, wool* – букв. Тримай своє волосся, сорочку і перуку, вовну у своїх руках, при собі. Внутрішня форма цього вислову натякає на семіотику значимих тілорухів (невербально виражені жести руками й інші психосоматичні вияви людини в стані афекту, злості і т. ін. ‘nie wściekaj się, nie gorączkuj się’ [24, с. 145]. Прекрасний стан, в якому знаходиться людина, або загалом будь-який об’єкт найвищої якості, позначається в англійській мові сталим виразом *all wool and a yard wide* [28, с. 20]. Похідне значення «бездоганний, найвищого ґатунку» базується на переосмисленні прямого «з чистої вовни та шириною в ярд», слід зазначити, що вовна, речі з неї, в Англії традиційно вважались символом якісної продукції взагалі. Фізична ознака доброї якості, чистоти об’єкта фразеологізована в одиниці *all wool and no shoddy* «стовідсоткова якість» [27, с. 12], де образ чистої вовни виступає у цьому разі еталоном-зразком якісної речі. І навпаки, погана якість об’єкта, наприклад, зношений одяг або такий, що перебуває у поганому стані, в англійській мові передається за допомогою вислову *worn to the thread* [10], переносне значення якого базується на образі «витертий, стертий до нитки, зношений». Якщо ж об’єкт доброї якості, перебуває в доброму стані, чистий, охайний, ця ідея виражається порівняльним зворотом *clean as a pin* [10], тобто «чистий як шпилька». Соціосфера «багатство-бідність» концептуалізується через другий член протиставлення у фраземі *wool on the back* ‘майно людини, гроші’ [10], дослівно – ‘з вовною на спині’.

Ще одне метафоричне значення, пов’язане із розвитком семантики лексеми *wool*, представлене у контекстах, де відбулась трансформація і демотивація лексеми *wool* у вислові, який буквально означає – ‘застрягти у пряжі, вовні’ – ‘бути палким прибічником, прихильником когось або чогось, наприклад, уболівальником або прихильником політичної партії чи течії: *A dyed-in-the-wool*, який у англо-польському словнику ідіом фіксується у такому контексті: *socialist, republican, fan, etc., ’zagorzały, zatwardziały socjalista, republikanin, kibic’* (*My friend is a dyed-in the-wool football fan and he would never miss a single match of his team*) [24, с. 134].

Прагматичне значення безрезультативності якихось дій (внаслідок яких людина не тільки нічого не отримує, а ще й втрачає) також маркується цією реалією, як це маємо у сталому вислові *go for wool and come home shorn* [10], із буквальним значенням «піти за вовною, а повернутись стриженням».

Концептуалізація неправди, ОБМАНУ (коли одна людина обманює іншу) описується у фразеологічній одиниці *pull the wool over someone’s eyes* [27, с. 525], яка базується на образі демонстрації справжньої вовни, за якою прихований якийсь інший матеріал, тобто людині показують одне, а отримує вона зовсім інше. Наступний вислів також можна співвіднести з концептом ОБМАН – ‘натягування комусь вовни, шерсті на очі’, ‘окозамилування’, який є приблизним аналогом до фрази ‘напускати туману’ і мотивований за ознакою білого кольору *Pull draw the wool over sb’s eyes fig, pot*, що, власне, підтверджують двомовні фразеологічні джерела в польській мові: ‘*mydlić komuś oczy’* (*A good journalist never lets a politician pull the wool over people’s eyes and insists on straight answers to his questions*) [24, с. 324]. Принагідно зауважимо, що вовна в англійській фразеології також вживається як складник стійкого порівняльного звороту разом з іншими еталонами білого кольору (сніг, папір, молоко, лілія): *As white as chalk (the driven) snow, paper, milk, a lilly, wool* ‘biały jak kreda, snieg, papier’ [24, с. 447].

Основою переосмислення і, як результат, концептуалізації розумових та психологічних здібностей людини, її емоційно-психічного стану можуть слугувати і деякі технічні пристрої у галузі ткацтва, що, власне, об’єктивується у вислові (розвиток значення у цьому разі йшов від фізичних, технічних ознак суб’єкта до його абстрактно-символічних ознак): *Loom large (in sb’s mind)* – букв. – крупний ткацький верстат в голові (у свідомості) – зі значенням, яке у двомовному англо-польському словнику ідіом передається як ‘*budzić czyjś niepokój, spędzać komuś sen z powiek’*, тобто привести до тями, ‘пробудити когось зі сну’. Цю номінативну одиницю з упевненістю можна віднести до тих, які трансформували вихідний ткацько-прядильний інструментарій на позначення фізичного і психічного стану людини [24, с. 267].

Первісне значення цього терміна в етимологічних словниках пов’язується із пристроєм для ткання: *Loom* ‘Ткацький станок, пристрій для ткання’, середньоангл. *lome*, ‘прилад’, ‘інструмент’; англо-саксонське *and-loma* ‘прилад’, ‘приладдя’, ‘пристрій’; сучасне англійське ‘ткацький станок’ має спільне значення із середньоанглійським *weblome* [19, с. 348].

Праця людини загалом, професійні відносини також відображені в мові із використанням родових термінів ткацтва. Так, зокрема, заклик *Get weaving!* [28, с. 17] із буквальним значенням «починай ткати» набуває більш загального значення «починай будь-яку роботу взагалі». Такий семантичний зсув можемо вважати проявом класичної метонімічної (партитивної) моделі «частина – ціле», де назва конкретного ремесла позначає роботу в цілому. Подібну ж семантику відзначаємо і в

іншому фразеологічному звороті, який пов'язаний із процесом ткацтва: *get into the looms* [28, с. 17], буквальне значення якого – «потрапити до ткацького верстата, стати до верстата». Останнє набуває більш широкого наповнення «приступити до роботи взагалі».

Погана ситуація, відсутність альтернативи, вибору для її покращення позначається іншою номінативною одиницею сфери ткацтва: *all inkle-weavers together* [28, с. 17] «все йде погано, викликає проблеми та турботи». Складне становище, велика проблема, небезпека, загроза позначені ідіомою *loom large (on the horizon)* [27, с. 415]. Так само проблема може з'явитися внаслідок чогось, виникнути як результат якихось дій. На позначення такого стану речей маємо вислів *loom out of something* [27, с. 416]. Прототипна домена «виготовлення петлі» і «підготовка ткацького верстата до роботи» стали образно-символічною основою фразеологізмів *have a loop down somewhere* [28, с. 19] та *square his loom*. Перший реалізує зв'язане значення на основі переосмислення прямого – «петля впала», тобто порушений процес прядіння чи ткацтва. Другий, що має буквальне значення «налагодити ткацький верстат, поправити його», трансформується на позначення стосунків між людьми в суспільстві. Цей вираз набуває ще одного метафоричного значення «привести людину до порядку, покарати». Наголосимо, що фразеологічна динаміка цього терміна відбулася за такою метафоричною моделлю: людина прирівнюється до ткацького верстату, її негативна поведінка – до поламки верстата, а налагодження та ремонт – до зорієнтованості, спрямованості людини на правильний шлях або покарання.

Отже, компонент *loom* – 'ткацький станок, верстат' (охоплює таку сферу, як готовність до чогось в певній ситуації). Сам родовий термін *weave* уживається у складі ідіом на позначення безладного, хаотичного руху, руху без визначеного напрямку, складної роботи (в основі лежить внутрішня мотивація роботи *човника у ткацькому верстаті*), рух ускладнений, крізь натовп. Природно, що лексема *cloth* 'тканина' передусім концептуалізує ситуації покрою і шиття, якісної, неякісної тканини і одягу, два об'єкти, що мають між собою багато спільного (однорідність /неоднорідність об'єктів, за Г. Пермяковим, тобто викроєні, виготовлені по шаблону), незручності фізичного плану і в роботі (прототип *потрапляння тканини в навой*, у небажане місце, пор. рос. *попасть впросак*, хороша (дорога) тканина і погана (дешева) і відповідно якість виготовленого продукту, пошкоджена-непошкоджена тканина (об'єктивні, фізичні і приписувані, оціночно-нормативні й образно-характеризуючі ознаки об'єкта). Промовистим з цього приводу є образ молі, яка може завестися в найкращій тканині, переосмислене як дотримування нейтралітету, непоказність.

Із компонентом *bobbins* – 'катушка, веретено' виявлено лише кілька контекстів (завершення справи, потрапляння у складну ситуацію, слабкий фізичний стан, недуга). Можна спостерегти, що чимало ткацьких лексем поєднуються із відповідними атрибутивним кваліфікаторами, що пояснюється тим, що якісність, придатність, надійність ткацької продукції має важливе значення (антропоморфні ознаки відповідно переносяться на характер, звички, вчинки людини (пор. *The best cloth may have a moth* або *He is a bad bobbin!* – досл. *Він погане веретено*). Так, слабкість людини вербалізується і в іншій фразеологічній одиниці – *bobbins-winding* [28, с. 16], яка позначає слабкі зусилля, недужу людину, яка нездатна забезпечити виконання тієї чи іншої справи. Номінативна одиниця *he's gotten no weft in him* [28, с. 16] – «людина, що не має енергії, впливу, сили характеру» використовує образ «в ньому немає тканини», де тканина позначає певну основу, опору, тілесну субстанцію, емоційну стійкість чи твердість характеру, якої людині бракує. Людина, яка нічого собою не представляє, мізерна, жалюгідна особа, в народній свідомості метафорично асоціюється із такою, що зіткана із поганого шматка пряжі, про що свідчить фразеологічна одиниця *he is woven out of a poor piece* [28, с. 17]. Емфатичність такої оцінки підсилюється внутрішньою формою, мотивацією функції веретена, його якісної оцінки. Окрім асоціації із поганою тканиною, нікчемність людини може бути вербалізована через порівняння із поганим веретеном, катушкою для ниток, про що й свідчить згадувана фразова номінація фраза *He is a bad bobbin!* [28, с. 17].

Аналіз засвідчив, що такі ткацькі терміни, як *distaff* – 'кудель', *lathe* – 'кросно', *reel* – 'мотовило', *weft*, *woof* – 'уток', *bay*, *span* – 'прясло', *linen* – 'бердо' взагалі не представлені у складі ідіом, паремій, стійких порівнянь та інших образних одиниць в англійській мові. Лексема *distaff* реконструюється як 'ручна прядка, жезл чи палиця, що тримає клубок льону, паклі чи вовни для прядіння' і походить від англосаксонського *distoef*, утвореного шляхом сполучення *dis* = нижньогерманське *diesse* – 'клубок льону на палиці' та *stoef*, англійське *staff* [22, с. 133].

Перейдемо до розгляду окремих «ткацьких» фразем, пов'язаних із ткацькими реаліями (назвами ткацьких пристроїв, верстатів та їх частин) у слов'янському мовно-культурному і семіотичному просторі. В етнографічному довіднику «Українська минувшина» (К., 1993) наголошується, що в Україні застосовували два типи ткацького верстата: в е р т и к а л ь н и й (кросна,

розбої) – для виробництва шорок, вуздечок, поясів, килимів; і горизонтальний (*кросна, варстат*). На відміну від вертикального, горизонтальний ткацький верстат мав пристрій для піднімання і опускання ниток основи – *ремізки* (*нити, начиння, ничениці, нечільниці*), прив'язані до підніжок (*поножів*). Саме наявність *ремізок* давала змогу робити різноманітні види переплетень і виготовляти безліч різновидів ткацьких виробів. Рівномірне розміщення ниток основи по всій ширині верстата, рівномірне прибирання ниток піткання забезпечувалися особливим механізмом – *лядом* із *бердом*. Верстат також мав два *навої*: передній (для полотна) та задній (для навивання основи). Під час заправки верстата використовували *ритки* (*регівницю*) – спеціальну раму, подібну до берда; нитки піткання закладали між нитками основи за допомогою *човника* – пустотілої бузинової трубочки з цівкою [13, с. 64].

Термін *бердо* (польськ. *bardo*) як деталь ткацького верстата фразеологізований в російській, чеській, словацькій мовах, проте ця реалія не входить у стійкі контексти не тільки в англійській, але і в польській мовах.

В етимологічних словниках польської мови цей термін фіксується як спільнослов'янський, пор. *Bardo u tkaczy* ‘przybijaczka’, *praszło*: rus. *biordo*, болг., серб., словен. *brdo*, луз. *Bardo, zaľab. Biorde* ‘opalka’; *pobiordzie* ‘przybijaczka’. О. Брюкнер виводить походження від *barć* ‘ostrza, końca’ – ‘гостре’, ‘кінець’, німецьк. *Bort* ‘krawędź, borta u sukni’ – край сукні, припускається зв'язок з *barte* ‘сокира’ і давньоанглійським *Bord* ‘szczyt, deska, stół’ [20, с. 16]. Отже, первісне значення лексеми пов'язується з колючими, ріжучими, загостреними предметами, що надає йому, як продемонструємо далі, апотропеїчного значення у слов'янській народній культурі.

Термін *bardo* у польських спеціальних словниках ткацької термінології фіксується із трьома значеннями ‘*płochą*, ‘*niecielnice*’ – *нечільниці*, *ремізки*, ‘сукупність нечільниць разом з гребенем, з'єднані з кінцями основи зубчиками’, ‘спеціальні сходишки для рівномірного накручування основи на навої’. Цей термін поєднується також із прикметниками, уточнюючими конкретизаторами на позначення матеріалу, з якого вироблений цей предмет *berdo trostowe, bardo trościnowe, bardo stalowe* [23, с. 16].

За інформацією Н. Толстого, М. Павлової, представленої у «Славянских древностях» (М., 1995), *бердо* – деталь ткацького верстата, яка служить для розділення ниток основи. Як і інші ткацькі знаряддя, цей предмет наділений магичною функцією: він оберігає від злих духів, є символом множинності, багатства, достатку, які символізують численні його зубці. Так, у західній Болгарії і Сербії на день Святого Георгія, зокрема при першому доїнні овець, бердо разом із ткацьким човником, гребенем і калачем клали у посудину для доїння. Якщо цівка молока протікала крізь ці предмети, це, за народними уявленнями, мало сприяти збільшенню молока і приплоду тварин. При цьому примовляли: «*Нехай буде стільки овець, скільки в берді зубів*». Під час продажу тварин додавали: «*Скільки в берді зубів, стільки нехай буде у скотини покуців*». В околицях Косова існувало вірування, згідно з яким бердо здатне відганяти вовків. Тому в день святого Георгія біля воріт овечої кошари *бердо* ставили із двох боків, а потім проганяли овець, щоб «вовк не займав кошари». У Сербії бердо використовувалось як засіб відганяння градової хмари (наявність зубів ставить його в один ряд з такими загостреними, колючими й ріжучими предметами, як граблі, гребінь, серп). Тримаючи бердо в руках і розмахуючи ним, жінки голосно кричали: «*Бердом тобі махаю, йди в гори!*». Заборонна символіка берда властива і білорусам. Так, у західній Білорусії не можна було везти бердо на кобилі, «*бо тая кабыла было б уже неплодна*», або не можна було переносити «голага» берда, його треба було обгорнути оберемком льону. Це мало би сприяти тому, щоб льон був «*голий – неволокнутий*» [17, I, с. 155]. Гострі зуби берда зумовлюють його апотропеїчну семантику, наприклад, білоруси клали бердо під колиску, щоб уберегти дитину від пристріту [1, с. 46].

Розглянемо цей термін і його фразеологічну сполучуваність детальніше на матеріалі окремих слов'янських мов. В українській етнокультурі представлено кілька деталей ткацького верстата (*човник, ляда, цівка, бердо*), які загалом мотивують ткацьке ремесло, спосіб існування і заробітку ткача: *Човник і ляда – ткачеви порада; Берди і цівки – ви хліб мій і сіль; Ситник (шильник) берднику не товариш (приказка)* [9, с. 33], в польській етнокультурі ткацькі терміни представлені у загадці: *Lelitko (z ptaszka) się snuje (o czolenku tkackim – ткацький човник)*. Натомість в російській мові термін *бердо* передусім представлений у народно-діалектній фразеології при позначенні спільних дій, ‘робити щось разом, злагоджено’: діалектне (пермське) *одним бердом ткать* – ‘действовать вместе, согласно’ (*Хорошо мы жись со стариком изжили, одним бердом ткачи, я ему не полслова, и он мне так же. Да еть сразу видно, что оне одним бердом ткали всё заодно делали*) [16, с. 374]. Подібне значення простежується і в інших слов'янських мовах, наприклад, чеській, словацькій, хорватській: *v jedno brdo tkani* (= *na jedno kopyto*), *vsef su v jedno brdo tkani* [Jan a Pawel], таке значення фіксується з XV ст. (1467); *mate prately vsecky v jedno brdo tkane* (1478), *tkavali tri v jedno brdo, nebo jim nebylo tvrdo*

(XVII) chorv. *Vsi sun a jedno berdo tkani* [21, I, с. 43–44]. Цей вислів фіксується також зі значенням ‘переробити когось на свій лад, манер, підпорядкувати собі’, яке можна вважати практично повним еквівалентом польського *Przerobić kogoś na swoje kopyto – na sve brdo predelati, v jedno brdo jsou biti, vsecko to na jedno brdo, kdyby vsichni literati psali....* [21, I, с. 43–44]. Джерелом походження останнього вислову є давній ремісничий інвентар шевця, образно переосмислений і виражений у фразеологічних зворотах на позначення соціальної сфери, міжособистісних стосунків людей: *Przerobić kogoś na swoje kopyto* – ‘підпорядкувати когось власним інтересам, на свій лад, змінити чийсь характер’, *Robić, zrobić coś na jedno kopyto* – ‘зробити щось однаково, за одним і тим самим зразком’ [25, с. 169].

Інтенсивність руху *берда* метафорично транспонується в російській мові, набуваючи узагальнено-абстрактного значення ‘досвідченості’, ‘багато дізнатись, випробувати’: *Во все бёрда ткатъ. Костром.* ‘многое узнавать, переживать, испытывать в жизни’. Громов 1992, 61 [12, с. 37]. В інших локальних традиціях розвиток значення цього терміна пішов в інший бік. Так, приміром, в лемківських говірках засвідчено вислів *на нашум берді тканий* – ‘рідний, близький’ [18, с. 231], а в східнословобожанській фразеології Д. і В. Ужченками записано вислів на позначення зовнішніх, фізичних ознак людини *Хоч у бердо тягни* – ‘дуже худий’ (*Зовсім звівся чоловік. Хоч у бердо тягни. Штани на ньому спадають, *бердо* – вид гребеня в рамці ткацького верстата, крізь зуби якого проходять нитки основи). Образна основа цього вислову ґрунтується на тому, що крізь щільно розташовані зуби берда можна протягнути тільки худу людину [4, с. 37]. Вартим уваги є і стійке порівняння, засвідчене В. М. Мокієнком на Псковщині *дрожать как зуб в гребене* (перед кем), яке позначає фізичний стан людини, яка сильно тремтить від холоду (де *гребень* – це деталь, бердо в ткацькому верстаті) [11, с. 227]. Лише по одному контексту виявлено в польській і в російській регіональній фразеології, де один і той самий предмет *цівка* співвіднесений з неідентичними референтами. В російській мові (на Псковщині) цей термін поєднується з позначенням опозиції «праця/ледарювання»: *Цевки скати* – *руками не плескати*), натомість в польській концептуалізує малий зріст людини, недосвідченість, життєву незрілість, недорослість: *Rośnie do cywki, a nie do dziwky...* [26, III, с. 70]. Цей же термін функціонує у стійкому порівнянні *Deszcz jak z cewki, Leje jak z cywek* [26, I, с. 421], і типологічно подібні паралелі виявлено у «Приповідках...» І. Франка: *Тече/ляє як з цівки* – про рясний дощ [6, с. 265]. Термін *cewka* в словнику «Polskie słownictwo tkackie na tle słowiańskim» Б. Фалінської зафіксовано з такими значеннями: ‘комишова, trzcínowa або паперова трубочка з утком або без нього’, ‘шпулька в прядці’, ‘шпулька для закручування ниток основи’, ‘вісь у прядці, через яку протягується нитка’; цей термін має кілька похідних на позначення деталей ткацьких пристроїв *cewnica* – ‘стержень для шпулі з основою’, *cewnik* – ‘шпулька для закручування, навівання основи’ [23, с. 31–32].

Отже, у пропонованій розвідці розглянуто фразеологію ткацтва і деяких суміжних ремесел в межах таких фразео-тематичних груп, як зовнішні і внутрішні ознаки людини, її психічний стан, розумові здібності, риси характеру, уподобання, міжособистісні та соціальні стосунки, стереотипи поведінки, ставлення до праці тощо, простежуються напрямки семантичної трансформації реалій ткацтва у стійких зворотах різних мов, процеси входження полісемантичного слова у фразеологічні контексти і формування образно-сислової основи фразеологізму, особливості походження та сполучуваності цих термінів. Такий підхід дав змогу встановити належність одиниць образної номінації до відповідних фразео-семантичних рядів, з’ясувати символіку ткацьких дій та реалій з огляду на їхню мотивацію та оцінку в традиційній народній культурі (вірування, стереотипи міфологічного мислення, народні прикмети тощо), життєвих та побутових ситуаціях.

Список використаної літератури

1. Беларуская міфалогія: Энциклапедычны слоунік / ред. С. Санько, Т. Валодзіна і інш. – Мінск: Беларусь, 2004. – 592 с.
2. Бечко Я. В. Функціонування полісемантичних слів із терміним значенням у фразеологічному контексті (на матеріалі англійської, німецької мов): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 – загальне мовознавство / Я. В. Бечко. – К., 2011. – 230 с.
3. Боряк О. Ткацтво в обрядах та віруваннях українців (сер. XIX – поч. XX ст.) / О. Боряк. – К., 1997. – 192 с.
4. Віктор Ужченко. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 336 с.
5. Владимирская Н. Г. Материалы к описанию полесских народных представлений, связанных с ткачеством. Снование / Н. Г. Владимирская // Полесский этнолингвистический сборник. Материалы и исследования. – М.: Наука, 1983. – С. 225–247.
6. Галицько-руські народні приповідки. – у 3-х т. / І. Франко. – Львів: ЛНУ, 2006.

7. Гримашевич Г. Динаміка лексики ткацтва в середньо поліських говірках / Г. Гримашевич // Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань, 2001 – С. 219–227. – Режим доступу: www.mysciencework.com/publication/show/2f611ad3332a3be5e26

8. Гура А. В. Матеріали к описанию народных представлений, связанных с ткачеством, в зоне полесско-подляского пограничья / А. В. Гура // Восточнославянский этнолингвистический сборник. Исследования и материалы. – М. : Индрик, 2001. – С. 105–117.

9. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

10. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – [Электронный ресурс] // АBBYY Lingvo 12 [Электронный ресурс]: электронный словарь. – 4,7 Gb. – АBBYY Software, 2006. – 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP.

11. Мокиенко В. М. Большой словарь русских народных сравнений / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – М. : ЗАО Олма Меда Групп, 2008. – 800 с.

12. Мокиенко В. М. Большой словарь русских поговорок / В. М. Мокиенко, Т. Г. Николаева. – М. : ЗАО Олма Меда Групп, 2007. – 784 с.

13. Пономарьов А. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / А. Пономарьов, А. Артюх, Т. Бетехіна та ін. – К. : Либідь, 1993. – 256 с.

14. Пошивайло І. В. Міфо-ритуальні аспекти гончарства як полісемантичної знакової системи: автореф. дис. ... канд. істор. наук / І. В. Пошивайло. – К., 2008. – 20 с.

15. Пошивайло М. Гончарний код українського фольклору (семіотика, образність, атрибутика, текстологія): монографія / М. Пошивайло. – М. Опішне: Українське народознавство, 2015. – 464 с.

16. Прокошева К. Н. Фразеологический словарь пермских говоров / К. Н. Прокошева. – Пермь : Пермский гос. пед. у-тет, 2002. – 432 с.

17. Славянские древности: Этнолингвистический словарь: в 5-ти т. / Н. Толстой. – М. : Международные отношения, 1995. – Т. 1–5.

18. Ступінська Г. Фразеологічний словник лемківських говірок / за ред. Г. Ф. Ступінської, В. Я. Ступінського. – Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2013. – 464 с.

19. An Etymological dictionary of the English language / by R. Walter, W. Skeat. – LittD: Oxford, 1909. – 365 p.

20. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego / A. Brückner. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1970. – 571 s.

21. Česká příslovi. Sbirka příslovi, prupovedi lidu českého v cechach, na Morave a v Slezsku / vybral a uspořadal V. Flajhans, D.1–2. – Praha : Nakladem F. Simacka, 1911–1913.

22. Chamber's Etymological Dictionary of the English Language / by A. Findlater. – London, 1915. – 341 p.

23. Falińska B. Polskie słownictwo tkackie na tle słowiańskim. – T. 1. Słownik polskich gwarowych nazw tkackich / B. Falińska. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład narodowy im. Ossolińskich, 1974.

24. Kaznowski A. 5000 English idioms. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 2013. – 567 s.

25. Kłosińska A. Słownik frazeologiczny / A. Kłosińska. – Warszawa: PWN, 2010. – 654 s.

26. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich. – T. 1–4 / Red. J. Krzyżanowski, S. Swirko. – Warszawa, 1969–1978.

27. Spears R. Dictionary of American idioms and phrasal verbs / R. Spears. – NY : McGraw Hill, 2005. – 1080 p.

28. Wilkinson P. R. A thesaurus of traditional English metaphors / P. R. Wilkinson. – London; New York : Routledge, 1993. – 490 p.

29. Żurawska-Chaszczewska J. Słownictwo rzemiosł skórzanych w Polsce historycznej / J. Żurawska-Chaszczewska. – Gorzów : Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, 2014. – 345 s.

30. Żurawska-Chaszczewska J. Słownik rzemiosł skórzanych / J. Żurawska-Chaszczewska. – Gorzów: Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, 2012. – 310 s.

Тищенко О. В. Фразеологическая концептуализация традиционных ремесел в сопоставительно-типологическом и культурологическом измерении (на материале английского, польского, украинского и русского языков).

В предлагаемой статье осуществлена лингвокультурологическая реконструкция основных тематических групп фразеологических единиц, соотносимых с ткацким ремеслом (сырье, материал, фактура, ткацкий станок и его части, продукция) в английском, польском, украинском и русском языках сквозь призму некоторых современных методик в сфере фразеологии и лингвокультурологии.

Особое внимание обращено на концептуализацию внешних и внутренних особенностей человека, его психического состояния, умственных способностей, черт характера, межличностных и социальных взаимоотношений, стереотипов поведения. Освещены факты трансформации реалий ткачества в составе фразем, выявлена их специфика в языке традиционной народной культуры, символические функции действий и предметов.

Ключевые слова: народные ремесла, культурно-семантическая реконструкция, терминология ткачества, коллокация, фразео-тематическая группа, концептуализация, символическая функция предметов, стереотипы поведения.

Tyshchenko O. V. Phraseological conceptualization of traditional crafts in the comparative and lingvocultural aspects (based on the material of English, Polish, Ukrainian and Russian languages).

Summary

Figurative motivation of traditional crafts and artifacts of the ancient Slavs and Germans, in particular weaving terminology and phraseology in the aspect of primary and secondary motivation, ethno-linguistic and etymological reconstruction, semantic dynamics of terms are a kind of «white spot» in the linguistic and cultural and contrastive studies. This approach provides a description of key phraseological and thematic unit clusters associated with weaving (raw material, loom, its parts, products, etc.) in English, Polish, Ukrainian and Russian language world cultures based on some modern techniques in the sphere phraseological theory and linguistics.

The proposed research deals with the weaving and certain related crafts phraseology within phraseological and thematic groups (person's internal and external features, mental state, mental abilities, features of character, preferences, interpersonal and social relations, behavioral patterns, etc.). Semantic trends of weaving realities' mechanisms transformation as well as the mechanisms of nomination grouping into the appropriate material culture conceptual spheres according to their specifics in the language of traditional folk culture, symbolism of weaving operations and realities, etc. are observed.

Key words: *crafts, cultural and semantic reconstruction, weaving terminology phrase formation, collocation, frazeo-semantic group, conceptualization, items' symbolic and magical function, behavioral patterns.*

УДК 811.161.2'367.62+2'42

Торчинська Н. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології
Хмельницького національного університету
E-mail: mina@ukr.net

АКТУАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННЕВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В РЕКЛАМНИХ ДІАЛОГАХ

У статті характеризується рекламний діалог, який, на відміну від інших типів діалогічного мовлення, репрезентує публіцистичний стиль, має вторинний характер, виконує апелятивну, фактичну, емотивну та інші функції, реалізує задум певної групи людей і відтворюється з допомогою візуалізації повідомлення.

Ключові слова: *чуже мовлення, діалог, текстова ситуація, рекламний дискурс, функції рекламного діалогу.*

Сучасне мовознавство не має єдиного концептуального підходу до синтаксису як науки, тому й характеризується різними напрямками в дослідженнях. Здебільшого розглядаються особливості поєднання слів у словосполучення й речення, типологія простих і складних речень, засоби ускладнення, складні синтаксичні конструкції тощо (С. П. Бевзенко, Н. Л. Іваницька, М. У. Каранська, О. С. Мельничук, А. К. Мойсієнко, К. Ф. Шульжук та ін.), водночас вивчається семантико-синтаксична структура речення (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітко, В. М. Русанівський, І. І. Слинько та ін.). Проте кінець ХХ – поч. ХХІ ст. ознаменувалися новими тенденціями в синтаксисі, коли звертається увага «на призначення мови, здатність формувати, виражати, передавати – від мовця (того, хто пише) до адресата (слухача, читача, співрозмовника) повідомлення (інформацію), чи то думку, почуття, стан, волю людини, чи то їхнє сполучення, синтез» [1, с. 19]. Тобто на перший план виходить комунікативний синтаксис, спрямований на репрезентацію та сприйняття чужого мовлення, яке може вербалізуватися в різноманітних формах, зокрема й у діалогічному мовленні.

Вітчизняні мовознавці неодноразово звертали увагу на різні аспекти функціонування діалогів як у художніх, так і в драматичних текстах (Л. В. Бублейник, П. С. Дудик, І. В. Романюк, І. П. Святогор, Н. В. Шульжук, Н. П. Щербачук та ін.), проте рекламний дискурс у цьому аспекті не ставав об'єктом вивчення, що й зумовлює актуальність теми.

Метою статті став аналіз рекламних текстів, побудованих за зразком діалогічного мовлення, прослуханих на каналах «1+1», «Україна» та «Інтер», визначення сутності поняття «реklamний діалог» та з'ясування основних функцій досліджуваних текстів.

Як стверджують науковці, повний діалог повинен мати зачин, ядро та завершення [3, с. 8], проте більшість діалогів у різностильових текстах є усіченими, що мотивується економією мовних зусиль. На сьогодні існує низка дефініцій щодо художнього, усного розмовного діалогів, встановлено їхні спільні ознаки та відмінності, означено функції. До прикладу, «1) усний розмовний діалог є втіленням розмовного стилю, а художній діалог є реалізацією художнього стилю; 2) усні розмовні